

GUIDE till Evangelierna är en guide till vår kulturs viktigaste böcker. GUIDE till Evangelierna kan läsas på många olika sätt. Den kan läsas av rent intresse. Den kan användas i din personliga bibelläsning eller användas i en bibelstudiegrupp.

SÖREN DALEVI som skrivit texterna är präst och bibelforskare samt lärare i bibelvetenskap vid Karlstads universitet. Han arbetar just nu på en avhandling om barnbiblar.

PER HARDESTAM som har illustrerat är förutom illustratör också grafisk formgivare. Han bor och arbetar i Karlstad.

Karlstads stift

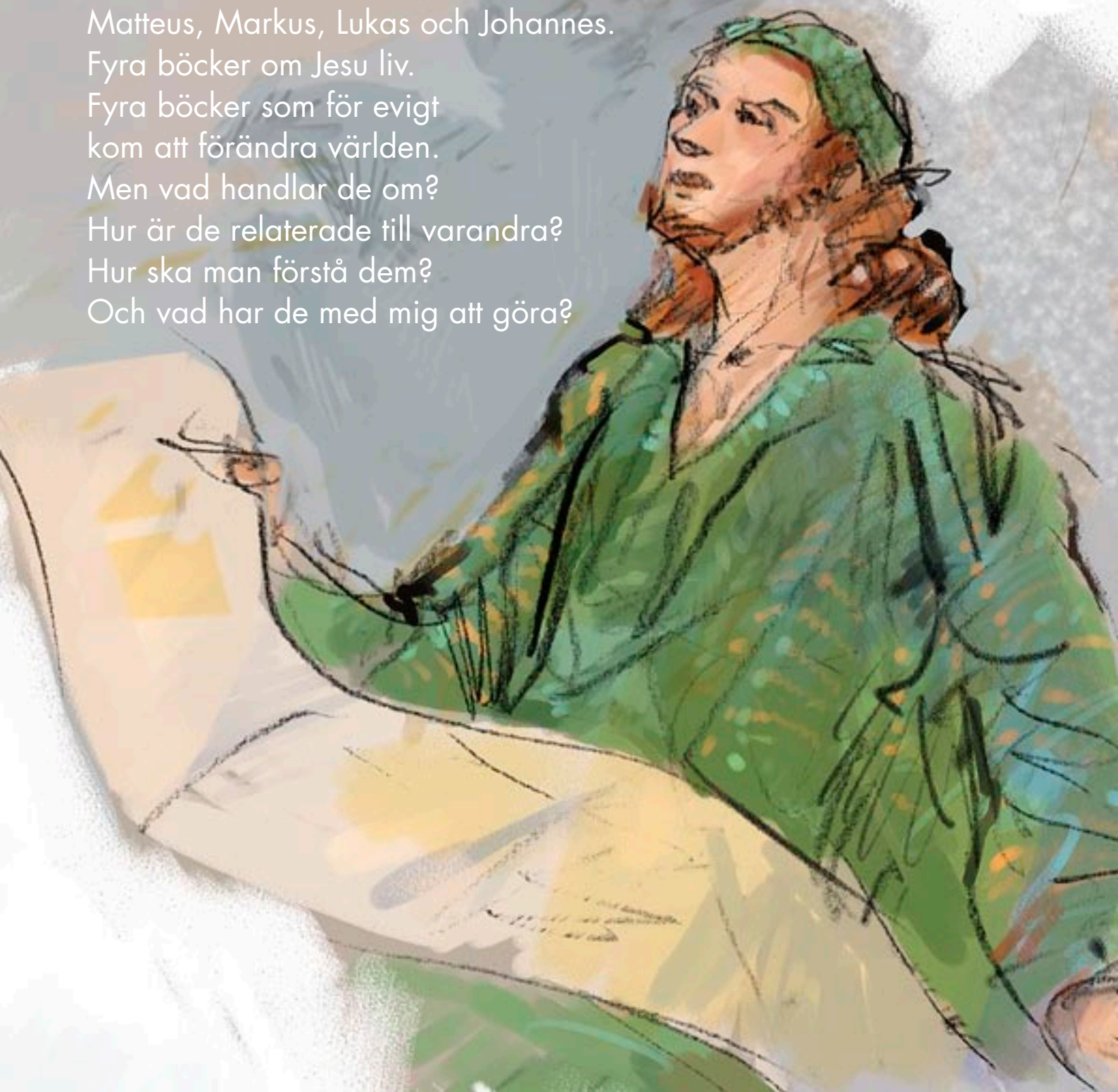

sensus
STUDIEFÖRBUND

Artiklarna har tidigare varit publicerade i tidningen Kyrknytt.

GUIDE till evangelierna

Matteus, Markus, Lukas och Johannes.
Fyra böcker om Jesu liv.
Fyra böcker som för evigt
kom att förändra världen.
Men vad handlar de om?
Hur är de relaterade till varandra?
Hur ska man förstå dem?
Och vad har de med mig att göra?

Matteus, Markus, Lukas och Johannes. Fyra böcker som handlar om Jesu liv och som för alltid kom att förändra världen. Men vad handlar böckerna om? Vilka är författarna, och vad vill de säga? Denna guide till de fyra evangelierna börjar med Markusevangeliet som enligt forskarna skrevs först.

Markus evangelium

» Här börjar glädjebudet om Jesus Kristus, Guds son. Med de orden startar Markusevangeliet, och med de orden skulle man också kunna sammanfatta hans bok: Guds son, den smorde (eller Messias, som det heter på hebreiska, eller Kristus, som det heter på grekiska) har blivit människa och vandrar här på jorden. Som läsare får vi alltså redan i evangeliets början veta att Jesus är Guds son, den utlovade Messias – men som läsare är vi (jämfte de onda andarna) också de enda som förstår det. Ett genomgående tema i Markus första del är nämligen att alla som stöter på Jesus missförstår honom. Titta efter, så får du se. Släktingarna tror han är galen (3:21), de skriftlärdade menar att han är besatt (3:22), folket i hemstaden Nasaret vill stena honom (6:1ff – därav uttrycket ”Ingen är profet i sin egen hemstad”). Inte ens de som är närmast Jesus – hans egna lärjungar – verkar förstå vem han är. Det dröjer fram till kapitel 8, innan lärjungen Petrus till slut får ur sig: ”Du är Messias” (8:29).

ATT JESUS ÄR GUDS SON är alltså ett viktigt teologiskt tema hos Markus. Judarna under Jesu tid väntade nämligen ivrigt på att Gud skulle sända sin son, sin Messias, för att befria landet från den romerska ockupationsmakten, som varit i landet sedan år 63 f kr. I de gamla skrifterna – det vi idag kallar för Gamla testamentet – hade Gud lovat att han en dag skulle sända en ättling till den store kung David (se till exempel 2 Sam 7:12-15). Därav början på Markus evangelium: ordet ”glädjebud” som Markus använder har också fått sätta namn på de böcker som handlar om Jesu liv – glädjebud på grekiska heter nämligen evangelium. Men judarna väntade som sagt på en kung som David. David hade utmärkt sig genom sina brutala krig och genom att göra landet – Israel – stort. Och det var just en sådan kung man väntade sig: en kung som med våld skulle driva ut romarna. Men Jesus har i Markus evangelium en helt annan intention: tre gånger förutsäger Jesus inför sina lärjungar att han måste lida och dö, men lärjungarna kan inte ta till sig den tanken: Messias ska ju vara en ny David och grunda ett nytt Storisrael!

De fyra evangelisterna betonar var och en lite olika sidor hos Jesus och avbildas sedan medeltiden ofta tillsammans med varsin djursymbol. Markus, som ansågs framhäva Jesus kungavärdighet, har lejonet som sin symbol.

Första gången Jesus talar om lidande förebrår Petrus honom (8:31-33). Andra gången Jesus talar om sitt kommande lidande börjar lärjungarna bråka om vem av dem som är störst (läs: vem ska få störst inflytande i det nya riket, 9:30-37). Tredje gången Jesus talar om sitt lidande bråkar så lärjungarna om vem som ska få den mest prominenta platsen i Jesu nya Storisrael (10:32-37). Detta att Jesus ständigt blir missförstådd är med andra ord ett annat återkommande tema i Markus. Människorna förstår inte vem han är, och de som till slut förstår vem han är förstår sig inte på hans uppdrag. Det visar sig till slut, ironiskt nog, bli en hedning från ockupationsmakten som inser vem Jesus är. Utan att ha följt Jesus alls, och utan att ha hört honom predika (vad vi vet), konstaterar den romerske officeren vid Jesu kors, strax efter Jesu död: "Den mannen måste ha varit Guds son" (15:39). Så sluts också cirkeln. Det första som sägs om Jesus i Markus är att Jesus är Guds son, och något av det sista som sker är att den romerske officeren säger att Jesus är Guds son. Däremellan en massa mirakler, förkunnelse och – missförstånd.

SLUTET PÅ MARKUSEVANGELIET är förbryllande. De äldsta manuskripten slutar nämligen med orden i 16:13: "Och de sade ingenting till någon, för de var rädda". Ingen vidare avslutning på en bok som slutar med glädjebudet att Jesus har uppstått från de döda! Slår du upp sista kapitlet i Markus, kommer du därför att få se ett tillägg, 16:9-20, som i den nya översättningen satts inom parentes. Parentesen är där, eftersom verserna saknas i de äldsta och mest tillförlitliga handskrifterna. Det ursprungliga, korthuggna, slutet har väckt mängder av frågor: har Markus avsiktligt avslutat sitt evangelium så korthugget? Eller har det ursprungliga slutet gått förlorat? I vilket fall så har någon i den tidiga kyrkan reagerat som vi, och lagt till det sista stycket, som är en sammanfattning av det som står i de övriga evangelierna om Jesu uppståndelse. En sak är säker. Genom sin bok om Jesu liv kom Markus att starta skola: tioalet år senare kommer två andra författare, de vi idag kallar Matteus och Lukas, att med Markus som grund skriva sina egna evangelier.

FAKTA EVANGELIERNA

Våra äldsta handskrifter

av evangelierna saknar författarangivelse. De ursprungliga författarna till evangelierna verkar helt enkelt ha valt att vara anonyma. Först senare kom olika personer att förknippas med de fyra evangelierna. Författaren till det vi idag kallar Markusevangeliet skulle enligt denna fornkyrkliga tradition vara Markus, aposteln Petrus tolk. I Eusebios kyrkohistoria från 300-talet efter Kristus citeras kyrkofadern Pappia, som enligt traditionen varit åhörare till lärjungen Johannes. Så här står det i Eusebios kyrkohistoria:

"Detta sade "den gamle": När Markus blev Petrus tolk, skrev han noga ned allt han upptecknat av Kristi ord och gärningar, dock inte i ordning. Ty han hade varken hört eller följt Herren men följde senare Petrus. Denne undervisade i korta berättelser men inte för att göra en ordnad framställning av Herrens ord." (Bok III, 39,15a).

KAPITEL, VERSER OCH PERIKOPER

När man väl börjat läsa Markus evangelium, slås man ganska snart av att evangeliet verkar bestå av ett antal fristående, korta berättelser, som är ganska löst sammansatta. Från början tror forskningen att de flesta av dessa korta textenheter stått för sig själva, för att sedan sättas ihop i ett sammanhang av en redaktör – i detta fall Markus. Varje sådant kort avsnitt kallas inom forskningen för perikop. Man tänker sig att berättelsen om Jesus först berättades muntligt, för att sedan skrivas ner i små, korta berättelser.

Evangelisterna har satt in dessa korta, från början fristående, berättelser i ett större sammanhang, men genom att "skära ned" evangelierna till deras minsta beståndsdelar, perikoperna, kan forskningen komma närmare respektive evangelium. Nya

bibelöversättningen har gjort det lätt för läsaren att se de olika perikoperna med rubrik över varje nytt avsnitt.

Indelningen i kapitel och verser, som vi är vana vid, är ett sent tilltag: på 1200-talet gjordes denna indelning, och först på 1500-talet blev den allmänt spridd. Vi har väl alla stött på människor som citerar bibelcitater för att få stöd för sina åsikter, "i Matteus 21:51 står det så, och i 2 Mos 4:4 står det så".

Men Bibelns böcker är alltså inte skrivna för att användas på ett sådant sätt – genom att klippa bibelcitater ur sitt sammanhang säger man mer om sig själv än man säger om bibeltexten i sig. Genom att fritt saxa i Bibeln kan man få fram vilket budskap som helst. Bibelns böcker är från början tänkta att läsas som böcker ska läsas: i sitt sammanhang, och i sin helhet.

Tiotalet år efter Markus skrev Matteus sitt evangelium, speciellt riktat till kristna med judisk bakgrund.

Matteus evangelium

BOKTIPS

Matteusevangeliet (KNT/Verbum) av Tord Fornberg. En genomgång i två delar av Matteusevangeliet, på svenska.

Matthew as story av Jack Dean Kingsbury. Går igenom Matteus utifrån ett litteraturvetenskapligt perspektiv. En spännande bok!

The New Testament – a historical introduction av Bart D Ehrman. En läsvärd introduktion till alla böcker i Nya Testamentet.

Judaism in the beginning of Christianity av Jacob Neusner. En välgjord genomgång av judendomen under Jesu tid.

Böckerna går bl a att beställa via Akademibokhandeln på universitetet.

Matteus evangelium är, tillsammans med Markus och Lukas, ett så kallat synoptiskt evangelium (se gul faktaruta). Matteus skiljer sig dock på flera plan från de båda andra, kanske tydligast genom sin judiska utgångspunkt och sitt sätt att betona Gamla Testamentet. ”Så uppfylldes det som sades av profeten” är en ständigt återkommande fras, följt av citat ur Gamla Testamentet.

Redan i de första tre kapitlen av sitt evangelium har Matteus hunnit med fem direkta bibelcitater från olika profeter i Gamla Testamentet. Ja, hela Jesu liv och verk framställs hos Matteus som fullbordan av olika profetior.

FÖRFATTAREN TILL MATTEUSEVANGELIET verkar vara hyggligt insatt i det judiska tänkandet, och han var med stor sannolikhet en judekristen som skrev för judekristna. Man har som bekant svårast med det som står en närmast, vilket för oss över till ett annat särdrag hos Matteus: konflikten med de religiösa ledarna – och då speciellt fariséerna. Denna konflikt finns med hos de andra evangelierna också, men betonas särskilt hos Matteus. Det första som sägs om dem är av Johannes döparen: ”Huggormsyngel” (3:7). Sedermera kommer även Jesus att kalla dem för detta (12:34).

Och på den vägen är det. Fariséerna porträtteras

som onda, och det är också den något förenklade bild vi har av fariséer idag. För att säga det med den judiske teologen Jacob Neusners ord: ”Att bli kallad för farisé är inte direkt en komplimang”. Den oförsönliga tonen från Matteus kan hänga samman med att hans evangelium skrivs runt år 80 e.kr. Under denna tid var spänningen mellan de första kristna och judarna starka, för att kulminera runt mitten av 80-talet e.kr, då de kristna sparkades ut från de judiska gudstjänstlokaler, synagogorna.

Mest känd av Matteus texter är kanske bergspredikan, som återfinns i kapitel 5-7. Här finns bland annat Fader Vår med (6:9-13), och här finns den välkända gyllene regeln: ”Allt vad ni vill att människorna ska göra för er, det skall ni också göra för dem” (7:12). Det som är intressant med den gyllene regeln är att det finns en något äldre variant av den, tillskriven en av de mest välkända fariséerna (!) från den här tiden: Rabbi Hillel. Hillel sade: ”Gör inte det som är förhatligt för dig själv mot andra. Detta är hela lagen, resten är kommentar”.

JESU UNDERVISNING, som den ges oss av Matteus, var mustig! Vad sägs om följande urval ur bergspredikan:

”Ni har hört att det blev sagt till fäderna: Du skall inte dräpa; den som dräper undgår inte sin

Matteus avbildas ofta tillsammans med en symbol för människan, eftersom han ansetts framhäva Jesu mänsklighet.

dom. Men jag säger er: den som blir vred på sin broder undgår inte sin dom, och den som okvädar sin broder undgår inte att ställas inför rådet, och den som förbannar honom undgår inte helvetets eld.” (5:21-22).

”Ni har hört att det blev sagt:

Öga för öga och tand för tand. Men jag säger er: väj er inte mot det onda. Nej, om någon slår dig på den högra kinden, så vänd också den andra mot honom. Om någon vill processa med dig för att få din skjorta, så ge honom din mantel också. Om någon vill tvinga dig att följa med en mil i hans tjänst, så gå två mil med honom. Ge åt den som ber dig, och vänd inte ryggen mot den som vill låna av dig” (5:38-42).

DET VAR EN STURSK UNDERVISNING, en undervisning som skapade fiender. Men det är inte bara med fariseerna som Jesus har konflikter hos Matteus. Jesus har konflikter med Satan, med demoner, med civila auktoriteter och, framförallt, med de judiska ledarna. I Getsemane (26:36ff) kämpar han till och med med sig själv. Jesus framställs som en rebell, och han får också sluta som de flesta judiska rebeller slutade – upphängd på ett kors. Där utkämpar Jesus sin sista kamp, med döden själv. Och om vi får tro evangelisterna, gick han segrande även ur den striden.

LITTERÄR STRUKTUR

Evangeliernas litterära struktur börjar alltmer intressera forskarna. Matteus evangelium har särskilt ådragit sig forskarnas intresse, eftersom det verkar finnas en medveten litterär struktur i evangeliet. Till exempel är det första som sägs om Jesus i Matteus att hans namn ska vara Emmanuel, ”Gud med oss” (1:23). Och de sista ord som Jesus säger är ”Jag är med er alla dagar”. En medveten litterär koppling? Eller en tillfällighet?

Ett annat faktum är att Matteus i början av sitt evangelium betonar att Jesus är judarnas kung – till för judar. Han börjar sålunda sitt evangelium med en släktavla, som går tillbaka till Abraham, judarnas fader. Den första texten i Matteus betonar alltså Jesus som jude, sänd till judarna. Den sista texten i Matteus evangelium börjar med orden ”Gå därför ut och gör *alla folk* till lärjungar”. Nu är evangeliet plötsligt till för alla folk, inte bara för judarna. Tittar man på den mittersta texten i evangeliet, den text som enligt det antika sättet att räkna var i mitten, är det berättelsen om en kananeisk kvinna, 15:21-28. Berättelsen handlar om en kvinna med icke-judiskt ursprung, som vill att Jesus ska hela hennes dotter. Men Jesus vägrar – hon är ju inte jude! Men kvinnan lyckas övertala Jesus, och han helar dottern.

Vi ser alltså en utveckling i evangeliet, där Jesus i den första texten bara är till för judar, för att sedan ändra sig i mitten, och i den sista texten vara till för alla folk. Vi vet att man i antiken fäste vikt vid vilka texter som sattes var. Kan texternas placering vara medveten från Matteus sida, för att visa att evangeliet, det glada budskapet, går från att bara vara för judar för att senare vara till för alla?

SYNOPTISKA EVANGELIER

Matteus, Markus och Lukas brukar av forskarna kallas för synoptiska evangelier. Synops är grekiska och betyder ”samsyn”, och det är just samsyn dessa evangelier har. Samsynen beror på att Markus ligger till grund för de båda andra. Matteus och Lukas har helt enkelt utgått från Markus text, och lagt till de berättelser de saknat. Markus saknar till exempel en födelseberättelse och har få texter om vad som hände efter Jesu uppståndelse. Därför tillför Matteus en förhistoria som består av Jesu släktavla, hans

födelse, flykten till Egypten, barnamorden i Betlehem och bosättningen i Nasaret. Därefter tas tråden upp från Markus, vars grundstrukturer i stora drag följs – hela 95 procent av innehållet i Markus finns med hos Matteus. Eftersom Markusevangeliet slutar lite tvärt har Matteus lagt till ett antal texter: kvinnorna vid graven, soldaterna och de äldste, samt den välkända missionsbefallningen. De flesta forskare tror att Markus är skrivet mot slutet av 60-talet e.kr, och att Matteus och Lukas skrevs tioåret år senare.

Lukas evangelium anses vara den enda boken i Bibeln som är skriven av en icke-jude. Det betonar universalism och solidaritet med de svaga.

Lukas evangelium

SÄRSTOFF

Många av berättelserna om Jesus finns hos alla fyra evangelisterna, till exempel Jesu korsfästelse och uppståndelse. Men flera välkända berättelser återfinns bara hos två eller tre av dem, och en del berättelser återfinns bara i ett av evangelierna. Sådana unika berättelser kallar forskarna för *särstoff*. Särstoff hos Lukas är till exempel den välkända liknelsen om den barmhärtige samariern (Luk 10:25ff), liknelsen om den förlorade sonen (Luk 15:11ff) och den så kallade Emmausvandringen (Luk 24:13-35). Genom att studera de olika evangeliernas särstoff kan man tydligt se deras perspektiv. I fallet Lukas handlar flera av särstofferna om Guds oändliga förlåtelse, om en Gud som tar till sig alla människor.

Evangelisten Lukas är icke-jude, och han skriver för människor som är icke-judar. Det gör honom och hans mottagare till en minoritet i den tidiga kristna kyrkan. De allra första kristna var nämligen till en övervägande del judar, och det var först i ett senare läge som de hednakristna blev fler än de judekristna. Med detta i bakhuvudet är det kanske inte så uppseendeväckande att Lukas är det mest universalistiska av samtliga evangelier.

I flera av sina viktigaste passager betonar Lukas att evangeliet är till för alla folk, jude såväl som grek, fattig såväl som rik, kvinna såväl som man. Frälsningen är till för "alla folk" (2:30), och "alla människor ska se Guds frälsning" (3:6). Möjligtvis kan de rika ha vissa problem, flera av Lukas så kallade "särstoff" (se faktaruta) är liknelser om rika människor som det går illa för, till exempel liknelsen om den rike mannen och Lasarus i 16:19-31. Lukas sociala dimension kommer till uttryck i Jesu förlåtande hållning till tullare (som var avskydda i det samtida Israel), samt hans inställning till syndare (till exempel liknelsen om den förlorade sonen, 15:11-32) och hans medlidande med kvinnor (till exempel 7:11-17, 7:36-50).

EN AV DE MER KÄNDA berättelserna i Lukas är liknelsen om den barmhärtige samariern i 10:25. Jesus får en fråga från en laglärd, och han svarar på typiskt judiskt vis med att berätta en berättelse. Samarierna var avskydda av judarna, eftersom man ansåg att de avfallit från den sanna tron. Att Jesus i sin berättelse

tar fram en samariern som ideal blir för mycket för den laglärd. På Jesu efterföljande fråga om vem som hade varit den överfallne mannens nästa, svarar han "Den som visade honom barmhärtighet". På så sätt slapp den laglärd ta ordet "Samarier" i sin mun.

Det är ingen tillfällighet att det är just hos Lukas – och bara hos Lukas – som berättelser som den barmhärtige samariern och den förlorade sonen återfinns. De är nämligen typiska berättelser för hans teologi. Lukas har ett universalistiskt perspektiv, och han har en förkärlek för de utsatta. Den hatade samariern, den odräglige sonen som försvillat sin faders arv – det finns hopp och det finns förlåtelse för alla människor.

Redan i evangeliets början, i den text som är känd för oss som julevangeliet, berättas att de första som änglarna visar sig för är her-

Evangelisten Lukas symbol är oxen, en symbol för tjänstvillighet och ödmjukhet.

darna. Herdarna, som var sin tids resande, och som var långt ner på den sociala skalan. Herdarna, de som låter sina får beta på andras ägor när ingen ser det – så gick snacket – de fattiga herdarna, de som ingen räknade med. Men det är för herdarna och inga andra som det glada budskapet först förkunnas i Lukasevangeliet. Typiskt för Lukas är också Jesu släkttavla i kapitel 3. En liknande släkttavla finns nämligen också hos Matteus – men där går släkttavlan bara tillbaka till Abraham, judarnas fader.

HOS LUKAS GÅR SLÄKTTAVLAN längre – ända till Adam, mänsklighetens fader, allas fader. Vilket naturligtvis är en medveten markering från Lukas sida; evangeliet är till för alla folk: ”jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna” för att citera Paulus. Paulus, ja. Lukas var en-

ligt de bibliska källorna, en läkare som var medarbetare till Paulus (se 1 Kol 4:14 och Filemon 24). Teologiskt finns också mycket gemensamt mellan Paulus teologi och Lukasevangeliet. Båda betonar att frälsningen gäller alla, utan krav på omskärelse eller judisk laglydnad. Båda betonar den starkes hänsynstagande till den svage. Båda betonar den helige andes betydelse och närvaro i kyrkan. För mig finns det mycket som talar för att det är Lukas, Paulus medarbetare, som skrivit Lukasevangeliet.

Oavsett vem; Lukasevangeliet har gett oss ett antal oförglömliga berättelser som handlar om universalism, tolerans och medlidande. Berättelser som lägger en grund för det vi skulle kunna kalla för en kristen etik. Det gör Lukas evangelium till en bok som är väl värd att läsa!

LUKAS DEL 2

Lukas skrev sin berättelse om Jesus och den första församlingen i två delar. Den första delen återfinns i Lukas evangelium och den andra i Apostlagärningarna. Båda böckerna har samme adressat, Theofilos, och likartad stil. Eftersom Apostlagärningarna i mångt och mycket är en försvarsskrift för Paulus tror vissa forskare att Apostlagärningarna är en ren försvarsskrift, riktad till den romerske ämbetsmannen Theofilos för att visa att kristna är ofarliga och inte bör förföljas. Andra ser namnet Theofilos som en ordlek, Theofilos betyder nämligen ”Guds vän” på grekiska. Det skulle i så fall betyda att Lukas skriver sina böcker till alla Guds-vänner, oavsett kön, nationalitet eller klass.

Johannes evangelium har alltid förbryllat bibelforskarna. Medan Matteus, Markus och Lukas berättar om Jesu liv på ett likartat sätt, bryter Johannes totalt med de övriga!

Johannes evangelium

De andra berättar om en lidande Jesus som inte orkar bära sitt kors och som, upphängd på korset, ropar "Min Gud, min Gud, varför har du övergivit mig!" (Mark 15:34). Johannes berättar om en triumferande Jesus som själv bär sitt kors (Joh 19:17), och som uppspikad på korset utbrister "Det är fullbordat!" (19:30).

De andra korsfäster Jesus på Långfredagen (Mark 15:42) – Johannes korsfäster Jesus på skärtorsdagen.

De andra berättar i korta, självständiga berättelser. Johannes berättar i en "vävande" stil, ofta kryddad med långa, filosofiska dialoger där Jesusorden går över i kommentarer från evangelisten själv.

Jag skulle, utan att överdriva, kunna fortsätta den här artikeln igenom med att rada upp skillnader mellan, å ena sidan, de så kallade synoptiska evangelierna (Matteus, Markus och Lukas) och å andra sidan, Johannes. Hur kan det komma sig att Johannes särskiljer sig så från de övriga evangelierna?

NÄR MAN Började Forska vetenskapligt på Johannes evangelium hade man ganska snart svaren klara för sig: Man ansåg att Johannes evangelium var en sen produkt, skriven på 200-talet e kr, och detta skulle förklara de stora skillnaderna. Så trodde man, ända tills man i Egypten fann ett papyrusfragment från

Johannesevangeliet, som daterades till tidigt 100-tal e kr.

Idag tror de flesta bibelforskare att Johannes evangelium skrevs på 90-talet e kr, vilket gör det svårare att förklara skillnaderna mellan de olika evangelierna. Snarare ska man kanske se det som att Johannes kompletterar de andra. Hos Johannes finns nämligen flera klassiska Jesusberättelser bevarade, som de övriga inte har med. Bröllopet i Kana (kap 2), Jesus och Nikodemus (kap 3), Jesus och den samariska kvinnan (kap 4), Lasaros uppväcks (kap 11) är alla berättelser unika för Johannes. En del forskare menar att Johannes helt enkelt inte kände till de övriga evangelierna. Andra forskare menar att Johannes väl kände till åtminstone Markusevangeliet och att hans evangelium är tänkt att ge en annan bild av Jesus samt att få med de Jesusberättelser som han saknat.

EN AV DE MEST KÄNDA Johannestexterna är berättelsen om äktenskapsbryterskan (7:53-8:11). I nya bibelöversättningen står texten inom parentes, detta därför att den saknas i de allra äldsta texterna av Johannesevangeliet. Texten saknar också den språkliga särart som Johannesevangeliet har. Detta gör att mycket talar för att texten från början varit med i något av de synoptiska evangelierna, men tagits bort på grund av att den ansågs för spek-

takulär. Men någon gång under historiens gång stoppade någon in det bortklippta fragmentet hos Johannes, och från 400-talet e kr associeras texten till Johannesevangeliet, och återfinns numera i kapitel 8. Men det var först på 900-talet e kr som texten kom in i den grekiska standardtexten.

Man kan ju fråga sig hur många andra Jesusberättelser som klippts bort, men som vi aldrig fått chans att se?

Typiskt för Johannes är hans dualism. Johannes radar upp ett antal motsatspar i sitt evangelium, ljus/mörker (1:5), ande/liv (3:6), sanning/lögn (8:44-45), Gud/Satan (13:27) etc. En annan egenart är sjutalen som genomsyrar evangeliet. Talet sju är för judarna ett heligt tal, och Jesus gör i Johannesevangeliet just sju underverk, (eller "tecken" som Johannes väljer att kalla dem). Sju gånger anspelar Jesus på Gudsnamnet "Jag är" (Jahve) i Johannes evangelium (något taffligt översatt med "Det är jag" i den nya bibelöversättningen.)

Johannes är med andra ord ett evangelium som utmärker sig. Kanske är det anledningen till att det tiderna igenom varit ett av de mer lästa evangelierna?

Evangelisten Johannes brukar ofta avbildas tillsammans med en örn.

Örnen anses symbolisera Jesu gudomlighet, ett drag som betonas i Johannes.

BÖCKERNA I BIBELN

Matteus, Markus, Lukas och Johannes kom alla med i Bibeln. Men en hel del liknande böcker kom inte med – till exempel Tomasevangeliet och Petrusvangeliet.

Varför kom vissa böcker med i Nya testamentet, medan andra inte kom med? Det har att göra med vad man kallar för "kanon" (kanon är grekiska, och betyder "rättesnöre" eller "lista"). Den tidiga kyrkan hade ingen uttalad kanon, utan mängder av skrifter cirkulerade i olika områden av det romerska imperiet.

Efterhand uppstod ett behov av att samla de böcker som skulle vara just "rättesnöre" för den kristna tron, inte minst efter en del interna strider, där olika sidor stödde sig på olika böcker och på olika redigeringar av dessa böcker. Till exempel menade en viss Markion på 200-talet att Bibeln bestod av Lukasevangeliet samt tio av Pauli brev (i redigerad form) – och inget mer! Inget gamla testamente, inga andra evangelier, bara Lukas och Paulus.

Denna typ av kontroverser ledde till att man inom olika delar av urkyrkan började göra listor på vilka böcker som tillhörde kanon; dessa listor kunde se lite olika ut beroende på vem som skrev dem och på grund av regionala hänsyn. Det mesta av dagens nya testamente finns med på de flesta av listorna, men vissa böcker, till exempel Johannes Uppenbarelse och Jakobsbrevet, låg illa till under vissa tider.

Andra böcker – som Hermas Herden – fanns med på vissa kanonlistor, men föll slutligen bort. Först år 367 efter Kristus fastslogs det nuvarande omfånget av böcker.

Matteus, Markus, Lukas och Johannes kom alla med i Bibeln. Men en hel del liknande böcker kom inte med – till exempel Thomas-evangeliet och Petrus-evangeliet. Därmed försvann vår kunskap om vad som stod där.

De glömda evangelierna

Men århundraden och årtusenden går, och det blir 1886. Ett franskt team med arkeologer håller på att gräva ut en egyptisk gravplats, då de finner en grav med en egyptisk munk, daterad till 800–1200-talet efter Kristus. I graven finns inte bara kvarlevorna av munken. Där finner man också ett manuskript på 66 sidor. Det visar sig bland annat innehålla fragment av en bok som kallas Petrus-evangeliet. Det som gjorde fyndet revolutionerande var inte bara det faktum att man hittade delar av ett bortglömt evangelium. Det som gjorde fyndet än mer revolutionerande var att det bevisade att man så sent som på 800-talet efter Kristus fortsatte att läsa evangelier som inte fanns med i Nya testamentet, evangelier som förklarats avvika från den rätta läran. Och fler evangelier skulle dyka upp ur ökensanden.

1945 RÅKAR NÅGRA BEDUINER av en tillfällighet stöta på några gamla krukor utanför den egyptiska staden Nag Hammadi. De visar sig innehålla 52 skrifter, däribland Thomasevangeliet, Filipsevangeliet och Sanningens evangelium – för att nämna några av böckerna. Dateringen visade att de var från 300-talet. Fyndet fick bibelforskare och kyrkohistoriker att tänka om: uppenbarligen var den tidiga kristna kyrkan betydligt mer mångfaset-

terad och flerstämmig än man tidigare trott.

Mest uppmärksamhet kom Thomasevangeliet att få. Till skillnad från evangelierna i Nya testamentet består Thomasevangeliet inte av berättelser, utan enbart av Jesusord, 114 stycken allt som allt. Till exempel Jesusord nr 32 i Thomasevangeliet: ”Jesus sade: en stad, som är byggd på ett högt berg och som är stark, kan inte falla, inte heller kan den döljas.” Den som kan sin bibel känner igen likartade bibelord från både Matteus och Lukas (Matt 5:14, 7:24f, Luk 6:47f). Flera av Jesusorden i Thomasevangeliet påminner också mycket om texter som finns med i Nya testamentets evangelier. Men det finns också andra Jesusord i Thomasevangeliet. Vad sägs om Jesusord nummer fyra: ”Jesus sade: En man som till sina dagar är gammal skall inte tveka att fråga ett litet barn som bara är sju dagar om livets plats, och han skall leva. Ty många som är de första skall bli de sista, och de skall bli en enda”. Något liknande Jesusord finns inte i Nya testamentet.

MYCKET TALAR FÖR att Thomasevangeliet – liksom flera av de andra texterna i fyndet vid Nag Hammadi – hörde hemma inom en kristen rörelse som kallades för gnosticismen. För gnostikerna var det viktigt att komma till

insikt (gnosis är grekiska och betyder kunskap eller insikt), de var elitistiska och kroppsförnekande (kroppen var ond), men de var också anmärkningsvärt jämställda. Kvinnor kunde ha framträdande positioner, till exempel vara präster – det var insikten som var det viktiga, inte könet. Dock ska vi inte överdriva: Jesusord 114, det sista Jesusordet i Thomasevangeliet, lyder: "Simon Petrus sade till dem: 'Låt Maria gå bort från oss, ty kvinnor är inte värdiga livet'. Jesus sade: 'Se. Jag skall leda henne för att göra en man av henne, så att hon också blir en levande ande lik er män. Ty varje kvinna som gör sig till man skall gå in i himmelriket.' "

Men hur kom det sig att kyrkan på 300-talet fastslog att det var just Matteus, Markus, Lukas och Johannes som kom in i Bibeln och inte Thomas- och Petrus-evangeliet? Skälen var flera, men den amerikanske forskaren Elaine Pagels har nog satt fingret på den viktigaste orsaken: den kristendomstyp som propagerade för just de fyra evangelier vi har i dagens bibel var helt enkelt bättre organiserad än de grupper som hade andra evangelier. De övriga kristendomstyperna förklarades avvika från den rätta läran och deras evangelier hamnade på historiens sop-tipp. Bara för att upptäckas i ökensanden årtusenden senare.

BOKTIPS

I "De apostoliska fäderna" (Verbum 1992) och "Nya Testamentets apokryfer" (Proprius 1990) kan du läsa flera av de texter som inte kom med i Nya testamentet – texter som hade kunnat komma med, om omständigheterna varit andra. Flera av dem är mycket läsvärda, samt kulturhistoriskt intressanta.

2002 kom dessutom en svensk kommentar till Thomasevangeliet, gjord av Jesper Svartvik, "Thomasevangeliet" (Arcus 2002).

Vill du läsa mer kring fynden i Nag Hammadi och gnosticismen, är Elaine Pagels "De gnostiska evangelierna" (Wahlström & Widstrand 1989) väl värd att läsa.

Kan du tänka dig att läsa engelska kom en förträfflig bok ut förra året av Bart D. Ehrman, "Lost Christianities. The battles for Scripture and the faiths we never knew" (Oxford 2003).

Thomas och Petrus är två av de apostlar som fått evangelier tillskrivna sig. Dessa evangelier visar att den tidiga kristendomen var bredare och mer omfattande än vi kanske tror.